

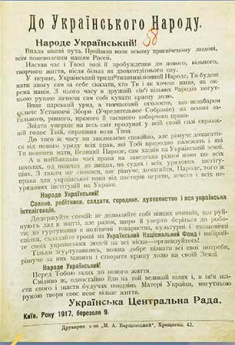

СИНИ ВОЛІ В ЧАСИ НЕСВОБОДИ

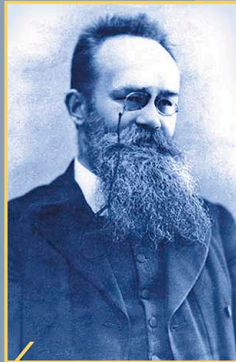
Події та явища Української революції 1917-1921 рр. стали знаковими і визначальними в історії України ХХ ст. Українська революція 1917-1921 рр. ознаменувала радикальні зміни у масовій свідомості населення та постанови свідомого себе українства, яке дозріло не лише до розриву з Російською імперією, а й до змагання за власну державність і незалежність.

Період 1917-1921 рр. характеризувався нелінійними процесами в різних галузях суспільного життя, а також співдіями чи конфліктами різних акторів, політичних сил, партійних угруповань тощо. Провідні учасники революції (Михайло Грушевський, Володимир Винниченко, Симон Петлюра, Павло Скоропадський) презентували неоднакове бачення її кінцевої мети, мали симпатії до відмінних форм правління і державного устрою, проте сама наявність значної кількості лідерів уже засвідчила потужність і перспективу українського визвольного руху. Очільники Української революції 1917-1921 рр. зуміли закласти важливі підвалини держави – затвердити її офіційну символіку, об'єднати більшість етнічних земель під владу єдиного центру, провести інституційну розбудову, здійснити значний прорив у культурі та мистецтві.

Водночас постійні зміни урядів, відсутність внутрішнього порозуміння, прорахунки у виборі геополітичних союзників суттєво послабили позиції української влади того часу. З-поміж чинників, що зумовили поразку Української революції 1917-1921 рр., варто виокремити також: незрілість українського суспільства, розгортання економічної кризи, поглиблення ідеологічних розколів, спровокованих російською агентурою, зрештою, потужну військову інтервенцію більшовицьких військ. Однак, незважаючи на програв революції, події 1917-1921 рр. показали можливість побудови самостійної України, забезпечили тяглість незалежницьких устремлінь українців як окремих осіб та самоодстоять нації.

Відозва Української Центральної Ради до українського народу від 09.03.1917 р. ГДА СБУ Ф. 6. Справа уряду УНР (1921), Т. 34.

Михайло Грушевський (1866–1934)

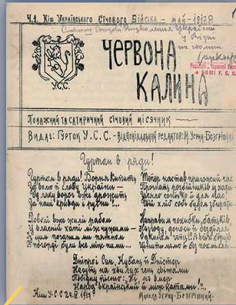
український громадський і політичний діяч, історик. Голова Української Центральної Ради (1917–1918).

«Організуватися дійсно й треба українському народові міцно й негайно. Так, щоб він об'єднався увесь, без різниці партій, верств і станів, під проводом Центральної Ради — щоб ся єдність і організація пройшла вглиб і вишир до самого стовбу українського народу, обхотила його, як залізним обручем, щоб він, наш народ, став міцною зв'язкою, твердим цементом української землі і охороняв її від розвалу і анархії. Бо кінець кінець все чисто — і свобода, і революція, і воля України, і справа землянина — залежить від того, чим буде наша народна маса і передусім наше селянство: чи розпорошеною кутюпо півку, котру перший подув вітру може підняти і рознести, чи твердою опорою, міцним фундаментом, на котрім опреться свобода, автономна, народна Україна».

М. Грушевський. Хто такі українці і чого вони хочуть? К. 1991.

Учасники української маніфестації на Софійській площі в Києві. 01.04.1917 р. Із відкритих джерел.

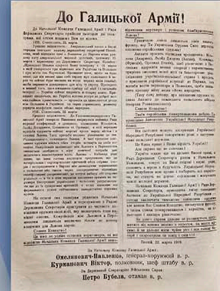
Вірш М. Угрина-Безгірського «Гуртом в ряди» // Червона калина. 1917. Травень. ЦДАВО України. Ф. 4465. Оп. 1. Спр. 222.

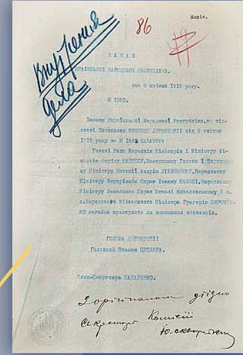
Повалення пам'ятника колишньому прем'єр-міністру Петру Столипіну в Києві. Березень 1917. Із відкритих джерел.

Четвертий універсал Української Центральної Ради від 09.01.1918 р. ЦДАВО України. Ф. 1063. Оп. 2. Спр. 2; Ф. 3866. Оп. 1. Спр. 228.

Відозва «До Галицької Армії» М. Омеляновича-Павленка, В. Курмановича, П. Бубели від 22.03.1919 р. ГДА СБУ Ф. 6. Справа уряду УНР (1921), Т. 34.

Наказ Голови Директорії УНР С. Петлюри від 09.04.1919 р. ГДА СБУ Ф. 6. Справа Уряду УНР (1921), Т. 34.

Михайло Омелянович-Павленко (1878–1952)

український військовий і громадський діяч, генерал-полковник Армії УНР, Начальний командант УГА. Командував операціями Першого Зимового походу (1920 р.).

У виставці використано матеріали фондів Галузевого державного архіву Служби безпеки України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Центрального державного архіву вищих органів влади України, Центрального державного кінофотофоноархіву України ім. Г. С. Плишчинського, Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України, Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського, Національної бібліотеки України ім. Ярослава Мудрого, Галузевого державного архіву Служби зовнішніх зв'язків України, Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України, Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. Максима Рильського НАН України, приватних збірок і відкритих джерел.

Під час підготовки використано публікації сучасних дослідників Української революції 1917-1921 рр.: Владислава Верстюка, Олександра Ресниці, Андрія Ковальова, Володимира Лободаса, В'ячеслава Скальського, Мирослава Поповича, Ярослава Фаузілуна та ін.

Біографічні відомості вивчалися за архівними документами, із залученням даних, опублікованих у енциклопедичних, наукових і науково-популярних виданнях.

Дизайн: Ольга Миколайчук

Здійснивши військовий державний переворот у Петрограді, більшовики на чолі з В. Леніним (спр. – Володимир Ульянов) захопили владу і розпочали активну боротьбу за контроль над Україною як джерелом людського і земельного ресурсу та природних багатств. Їхня стратегія поєднала військову інтервенцію, компрометацію і дискредитацію Української Центральної Ради та використання популістських гасел про землю, фабрики, мир і свободу поневоленим народам. Оскільки російські більшовики все одно не здобули підтримки населення України (про що свідчать і вибори до Всеросійських установчих зборів, і різноманітні антибільшовицькі повстання), вони вдалися до силового протистояння з українською владою, яке завершилося окупацією країни.

Після утворення СРСР подальша політика Москви щодо України спрямовувалася на вирішення кількох завдань – втримати усіма способами владу в республіці та ліквідувати потенційну, гіпотетичну чи навіть уявну опозицію централізаторському курсу ВКП(б). Відтак, більшовики вдалися до підйому лояльних осіб, поширення своєї агентури у різних українських середовищах і фізичного знищення опонентів (вбивство С. Петлюри у 1926 р.).

Окремою технологією стало поширення серед української інтелігенції ідей змінювництва (рос. – сменовеховство), що спричинило повернення в Україну значного числа висококваліфікованих спеціалістів, громадських і культурних діячів (наприклад, М. Грушевський, В. Винниченко, родина Крушельницьких, М. Івасюк, М. Вороний), більшість з яких у 1930-х були також репресовані. Зміцнення позицій у партії Й. Сталіна (спр. – Йосип Джугашвілі) та переорієнтування керівництва СРСР на розбудову тоталітарного режиму призвело до розгортання масових політичних репресій, які мали плановий, цілеспрямований і керований характер. Ідеологічною основою терору проти власних громадян стала теза Й. Сталіна про боротьбу з «ворогами народу», які заважають диктатурі пролетаріату будувати соціалістичне майбутнє.

Розгорнувши форсовану індустріалізацію та колективізацію, більшовики усі закономірні недоліки цих процесів пояснювали впливом «шкідників», «диверсантів», «саботажників». Відтак, першими політичними процесами виявилися справи, інспіровані репресивними органами проти технічної інтелігенції, а пізніше – і творчої еліти як носія національних цінностей.

Максимальної інтенсивності політичні репресії сягнули в 1937–1938 рр., які прийнято називати періодом Великого терору. Він був позначений не лише значною кількістю жертв, а й процесуальними порушеннями, тортурами і нелюдським ставленням до заарештованих, фальсифікацією матеріалів слідства з боку співробітників НКВС, винесенням вироків переважно посадовими органами. По всій території України виявлені місця поховання жертв сталінського терору: Рутченкове поле, Урочище Триби, Дем'янів лаз, Вінниця, П'ятихатки, Халіянин тощо. Найбільшим могильником і водночас символом пам'яті про усіх знищених комуністичним режимом є Биківнянський ліс на околиці Києва (нині – НІМЗ «Биківнянські могили»).

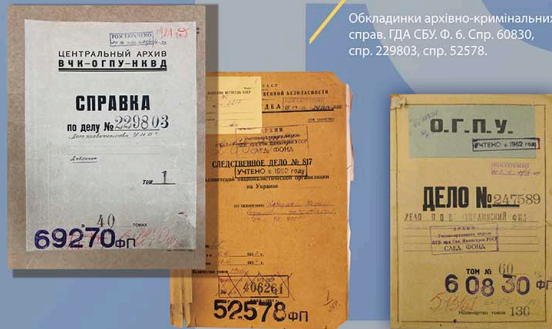

Володимир Винниченко (1880–1951)

український громадський і політичний діяч, письменник і художник. Голова Генерального секретаріату та генеральний секретар внутрішніх справ Української Центральної Ради (червень 1917–січень 1918). Перший голова Директорії УНР (грудень 1918 – лютий 1919).

Київ, вул. Хрещатик. 1937 р. Клуб корінного киянина.

Обкладинки архівно-кримінальних справ, ГДА СБУ. Ф. 6. Спр. 60830, спр. 229803, спр. 52578.

«Поки що людство робить на окремі національні колективи, які переважно зветься державами, то очевидно, що найкращим засобом збереження його життя і розвитку кожної нації – є державність, себто комплекс тих інститутів економіки, політики, культури, які діють на території, населеній національним колективом, які зв'язують його в компактну цілість, які забезпечують його розвиток у сучасному і майбутньому. Нація без державності є покійничий людський колективний організм».

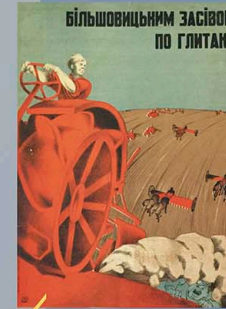
В. Винниченко. Заповіт борцям за визволення. К., 1991.

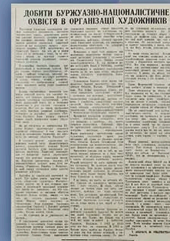
Фрагмент Огляду внутрішнього стану України, підготовлений П. Феденком після перебування в Подільській, Київській, Херсонській та Катеринославській губерніях. 1921 р. ЦДАВО України. Ф. 1429. Оп. 2. Спр. 113.

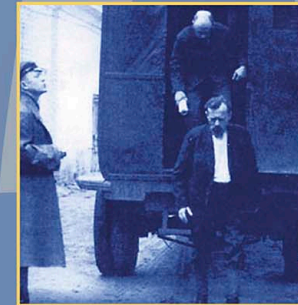
Лава захисту під час судового Процесу Спілки визволення України. 1930 р. // Діло. 1930. Березень.

«Більшовицьким засівом по глітаю!» 1928. Худ. – В. Кудряшов і М. (?) Бабиченко. НБУ імені В. І. Вернадського.

Т. Ананій, М. Кошеватський. Добити буржуазно-націоналістичне охвістя в організації художників // Комуніст. 1937. 20 вересня.

«Тюремка» НКВС. Із відкритих джерел.

Братська могила Міжнародного меморіалу жертв тоталітаризму 1937-1941 рр. 2013 р. НІМЗ «Биківнянські могили».

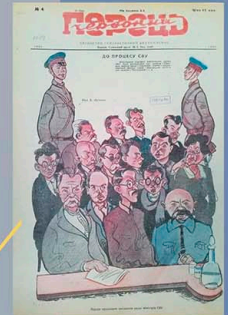
«Якщо не візьмемося зараз же за виправлення становища в Україні, Україну можемо втратити. Майте на увазі, що Пилсудський не фірмає і його агентура в Україні у багато разів сильніша, ніж думає Реден чи Косіор. Майте також на увазі, що в Українській компартії (500 тисяч членів, хе-хе) мається не мало (так, не мало) гнилих елементів, свідомих і невідомих петлюрівців, нарешті – прямих агентів Пилсудського. Як тільки справи стануть гірше, ці елементи, не чекаючи, відкриють фронт всередині (і поза) партією, проти партії... Поставити собі за мету перетворити Україну в найкоротший термін у справжню фортецю СРСР, в дієсно зразкову республіку. Грошей на це не шкідувати!».

Сталин и Каганович. Незідадана переписка. 1931–1936. – М.: РОССПН, 2001

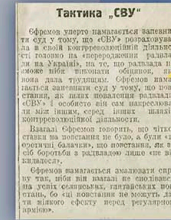
«Трубка Сталіна». 1930 р. Худ. – В. Дені. Із відкритих джерел.

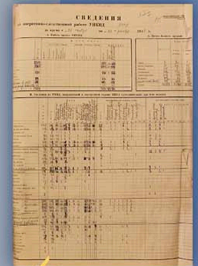
Експедиція братських могил біля будівлі Харківської ЧК на вулиці Чайковській, 16. 1919 р. Із відкритих джерел.

Карикатура «До процесу СВУ». Худ. – Б. Фрідкін // Червоний перець. 1930. № 4.

Тактика СВУ // Комуніст. 1930. 12 березня.

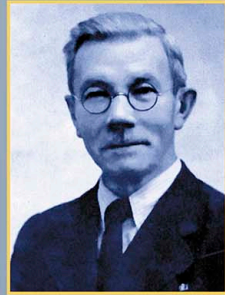
Відомості про оперативно-слідчу роботу НКВС УСРС з 28.11.1937 по 28.12.1937 р. ГДА СБУ. Ф. 42. Спр. 31.

Українська революція 1917–1921 рр. стала важливим етапом українського державотворення. Відбувається створення політичних партій різного спектру, управлінських органів влади та громадських інституцій.

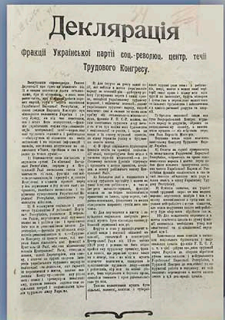
Цей проміжок часу позначений радикальним переходом від ідей політичної автономії та федералізму до розуміння важливості власної незалежної держави. Змінювалися і самі форми державності, хоч і з тяжінням до республіканського ладу і демократичних форм правління. За Гетьманату акцент був зроблений і на розбудову регіональних адміністрацій. На жаль, складні військово-політичні та соціально-економічні обставини, а також ідейні протиріччя між української еліти, інтервенція більшовицьких військ і невідтримка України з боку провідних геополітичних гравців стали чинниками поразки Української революції 1917–1921 рр. і суттєвого послаблення державницьких потуг українського народу.

Створення СРСР покляло край номінальному українському самоврядуванню. Московський центр спрямував усі свої адміністративні зусилля не лише на ліквідацію багатопартійності та ідейного плюралізму, нищення залишків української культурної чи світоглядної автономії, а й на переслідування тих, хто зберігав пам'ять про Українську революцію 1917–1921 рр. В УСРР розгорнулися репресії проти т.зв. «дрібнобуржуазної інтелігенції», зокрема, за допомогою сфабрикованих процесів над «Спілкою визволення України» та «Українським національним центром» («ватажком» якого планувалося оголосити академіка М. Грушевського). У період Великого терору під знищення потрапила більшість діячів українського визвольного руху з числа тих, хто не встиг виїхати на еміграцію. Фізична ліквідація представників української державної еліти, яка тривала навіть після II Світової війни, поєднувалася із широкою пропагандистською кампанією, що мала на меті очорнити імена діячів Української революції 1917–1921 рр., викреслити їх з народної пам'яті, сфальсифікувати ідейний доробок.

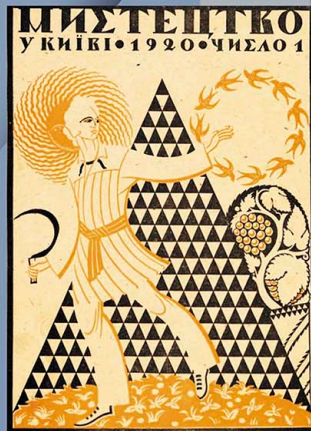
ІСААК МАЗЕПА (1884–1952)

український державний і політичний діяч, Прем'єр-міністр УНР (серпень 1919 – травень 1920).

Декларація фракції Української партії соціалістів-революціонерів центральної теї Трудового конгресу, ГДА СБУ, Ф. 6. Справа уряду УНР (1921). Т. 34.

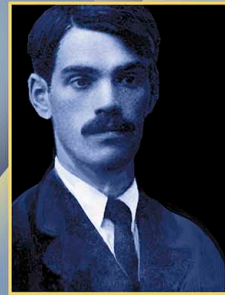
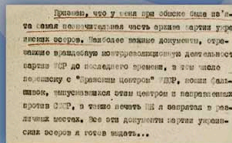
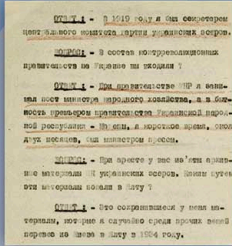
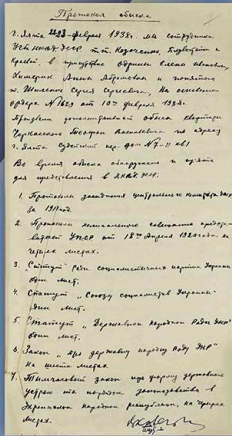
Фрагмент протоколу обшуку Т. Черкаського від 22-23.02.1938 р. ГДА СБУ, Ф. 6, Спр. 69473.

Мистецтво. 1920. Ч. 1. Літврга. Архів української періодики онлайн.

Встановлення причин наших минулих неуспіхів і невдач має вирішальне значіння для намічення шляхів, якими маємо боротися за свою свободу. Щоб вирішити, що маємо далі робити і як робити, мусимо насамперед знати, що саме стало на перехіді українських державницьких змагань в минулі епохи української історії. Мусимо знати [...] чому після революції 1917 р. українська боротьба за незалежність скінчилася перемогою ворожих Україні сил. Тільки склавши собі ясну уяву про всі важливі моменти в історії нашого народу і зрозумівши, чому в кожному з них іншу окрему добу було так, а не інакше, можемо мати певність, що знайдемо способи для більш успішного ведення дальшої боротьби за волю України.

І. Мазепа. Підстави нашого відродження. Частина 1. Б.м., 1946.

ТЕОФАН ЧЕРКАСЬКИЙ (1892–1938)

Державний діяч УНР, інженер-економіст, педагог.

Походив із учительсько-селянської родини. Народився 12 березня 1892 у с. Росішки Київської обл. Після здобуття вищої освіти у 1912–1914 рр. завідував школою у с. Глушки Київської обл. З 1918 р. – інструктор організаційної комісії Української Центральної ради. У січні 1919 р. обраний делегатом Трудового конгресу України.

Міністр народного господарства УНР (червень–серпень 1919). Міністр преси й пропаганди УНР (серпень–грудень 1919). У 1920-х працював у київському представництві кооперативного видавництва «Рух».

На момент арешту – викладач російської мови у Лівадійській середній школі.

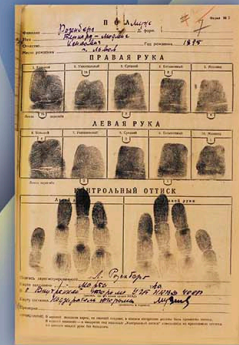
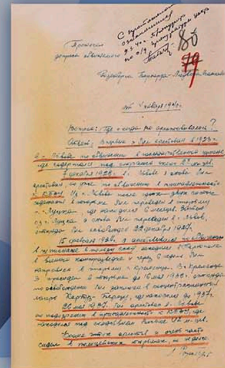
Заарештовувався 1931 р. за есерівську контрреволюційну діяльність, засуджений до концтабору на 3 роки.

Вдруге заарештований НКВС УРСР у Ягті 10.02.1938 р. за організацію «підпільного ЦК УПСР» та підготовку повстання в Україні.

Розстріляний 22.09.1938 р. за рішенням вищої сесії Військової колегії Верховного суду СРСР. Реабілітований у 1992 р.

Склад родини на момент арешту: дружина – Олена Іванівна, лікар; син – Дмитро, учень.

Фрагмент протоколу допиту Т. Черкаського від 20.03.1938 р. ГДА СБУ, Ф. 6, Спр. 69473.

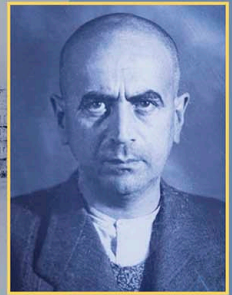

Відбитки пальців Л.-Б. Розенберга. ГДА СБУ, Ф. 6, Спр. 75167, Т. 1.

Фрагмент протоколу допиту Л.-Б. Розенберга від 04.01.1940 р. ГДА СБУ, Ф. 6, Спр. 75167, Т. 1.

Готель «Савой» на Хрещатику, 38. У приміщенні готелю в 1917 р. почав працювати Генеральний секретаріат України, а також розташовувалося Прес-Бюро (майбутнє Міністерство преси і пропаганди). Нині на цьому місці розташовано будинок Київської міської ради та КМДА (вул. Хрещатик, 36). Із відкритих джерел.

ЛЮДВІК-БЕРНАРД РОЗЕНБЕРГ (ВОЛОДИМИР ЧОРНИЙ, ЛЬВІВСЬКИЙ) (1895–1941)

Військовий і політичний діяч, редактор-журналіст, один із близьких соратників Євгена Коновальця.

Походив із купецької родини (батько мав власний магазин). Народився 4 червня 1895 р. у Львові. Закінчив українську гімназію у Рогатині. Під час Першої Світової війни перебував у лавах Легіону Українських Січових Стрільців. У 1916–1917 рр. – у російському полоні, згодом сотник Січових Стрільців. Очолював школу унтер-офіцерів під Білою Церквою та був одним із представників українських військових на переговорах з німцями наприкінці жовтня 1918 року.

На початку 1920-х рр. захопився соціалістичними ідеями, вступив до Комуністичної партії Західної України (1922–1934), з якої згодом був виключений «як агент українських націоналістів».

У 1934 р. – ув'язнений у польському концтаборі Береза Карпатська.

Заарештований у Львові 06.10.1939 р., згодом переведений до внутрішньої в'язниці НКВС УРСР у Києві. Звинувачувався у тому, що був офіцером Січових Стрільців, ад'ютантом Є. Коновальця, членом УВО-ОУН, а також – «агентом польської поліції». Розстріляний у Києві 07.07.1941 р. за рішенням Народного комісару внутрішніх справ УРСР і Прокурора УРСР.

Реабілітований у 1992 р. Склад родини на момент арешту: дружина – Розенберг Тема, 36 р.

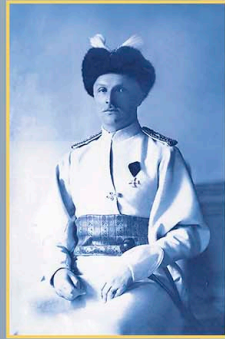
Штаб Осадного корпусу у Фастові Київської обл. 1918 р. У першому ряду зліва праворуч: поручник Володимир Чорний-Розенберг, підполковник Юрій Отмарштейн, полковник Євген Коновалець, сотник Михайло Матяк, полковник Андрій Мельник. Із відкритих джерел.

Для молоді української держави серйозними викликами стали економічні і правові. Уряди доби Української революції 1917–1921 рр. бачили пріоритети економічної політики по-різному, що спричинило зростання безробіття, паливний голод, погіршення матеріального становища населення тощо. УЦР зосередила свої сили на проведенні земельної реформи, проголосивши III Універсалом скасування приватної власності на поміщицькі, церковні та інші землі та встановлення державної монополії на низку промислових товарів. Натомість П. Скоропадський уже виступив за відновлення приватної власності й свободи підприємництва. Директорії УНР не вдалося налагодити управління економікою. Проте революція суттєво посприяла ставленню незалежної кооперативної системи в Україні. У вересні 1917 р. виник Центральний український кооперативний комітет, а станом на 1918 р. уже існувало біля 15 тис. кооперативних товариств. У січні 1920 р. було створено Український Кооперативний інститут ім. М. І. Туган-Барановського.

Революція 1917–1921 рр. також поставила питання про створення і розбудову судової та політико-правової системи. Окрім формування власної законодавчої бази та правових інституцій, затвердження офіційної державної символіки, українці встигли також закласти підвалини кримінального, конституційного, адміністративного, цивільно-господарського права. На жаль, значна кількість реформ і законів спрямовувалася на вирішення нагальних поточних проблем.

Захопивши владу в Україні, більшовики встановили «продовольчу диктатуру» з обов'язковою здачею державі «лишків» хліба та іншого. Послідовний грабунк селянства призвів до голоду 1921–1923 рр. Після короткотривалого періоду НЕПУ влада РСР, реалізуючи курс на колективізацію, фактично зруйнувала кооперативну систему в Україні. Споживчу кооперацію було перетворено на державні заклади торгівлі, відбулося успішнієння засобів виробництва, а селян за допомогою карально-репресивних заходів загнано до колгоспів. У 1933 р. тільки з апарату споживчої кооперації «вичистили» понад 6 тис. осіб. Реалізація політики колективізації спричинила Голодомор-Геноцид 1932–1933 рр. Зміцнення більшовицької влади в УРСР призвело до створення «правової системи», яка обслуговувала потреби правлячої Комуністичної партії та її керівки. Республіканське законодавство фактично відтворювало правові норми РСР. В основу тогочасного законодавства було покладено домінування принципу класової боротьби, а відтак, верховенство пролетаріату, ігнорування приватної власності, визнання єдиної державної ідеології та невизнання місцевого самоврядування.

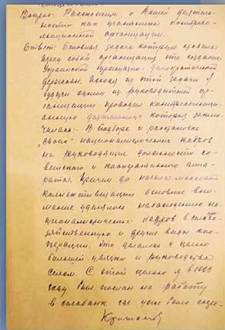

ПАВЛО СКОРОПАДСЬКИЙ
(1873–1945)

український державний, політичний і громадський діяч. Гетьман Української Держави (квітень–грудень 1918).

Червоний перець.
1927. Червень.
Із відкритих джерел.

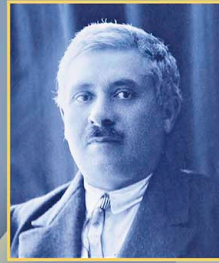

Фрагмент протоколу допиту
Ф. Крижанівського від 10.04.1938 р.
ЦДАГО України.
Ф. 263. Оп. 1. Спр. 66967.

«Жінки, йдіть у кооперацію».
1918. Худ. – І. Нівінський.
Із відкритих джерел.

...ми прагнемо своєї Держави, ми прагнемо її тому, що лиш у своїй Державі народ може почувати себе вільним, може стати самим собою, може в своїх громадянських розвинуті почуття поваги до себе. Лиш своя Держава може дати народові можливість всебічного розвитку всіх його талантів і духовних скарбів. Нарешті й матеріально тільки своя Держава може дати своїм громадянам можливість кращого матеріального життя.

Промова ЯВР Гетьмана Павла Скоропадського на II Делегатському З'їзді Української Громади в Берліні, 30 серпня 1942 року. Б.м., б.р.

ФЕДІР КРИЖАНІВСЬКИЙ
(1878–1938)

Український політичний діяч, кооператор, один із засновників Української Центральної Ради. Походив із родини священника. Народився 4 вересня 1878 р. у с. Скибинці Київської обл. Навчався на медичному та юридичному факультетах Тартуського університету (нині – Естонська Республіка), юридичному факультеті Петербурзького університету (нині – РФ). Після переїзду до Києва працював юрисконсультом у конторі Держбанку (Київ), кооперативних банківських установах, зокрема Київсоюзбанку (1912–1919), був одним із організаторів кооперативного руху в Україні.

У квітні 1917 р. був обраний заступником голови, членом Комітету Української Центральної Ради. Того ж року спільно з однодумцями створив Українську трудову партію, очолював її фракцію в УЦР та Малій раді.

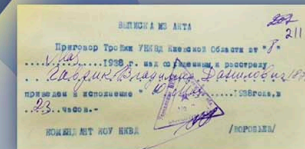
У 1919–1921 рр. – заступник голови правління Українбанку. З 1921 року – професор Київського кооперативного інституту, але на момент останнього арешту – без певного місця роботи.

Вперше заарештований у 1930 р., отримав 3 роки заслання. Вдруге заарештований 08.04.1938 р. «як учасник контрреволюційної націоналістичної організації». Розстріляний у Києві 28.04.1938 р. за рішенням трійки при Київському облуправлінні НКВС УРСР. Реабілітований у 1989 р.

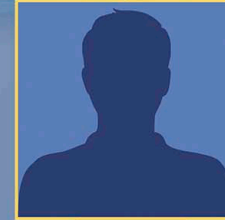
Склад родини на момент арешту: дружина – Крижанівська Парасковія, 51 р.

Фрагмент протоколу допиту
В. Гаврика від 08.03.1938 р.
ЦДАГО України.
Ф. 263. Оп. 1. Спр. 60109.Т.1.

Витяг з акту про розстріл В. Гаврика 10.05.1938 р.
ЦДАГО України. Ф. 263. Оп. 1. Спр. 60109.Т.1.

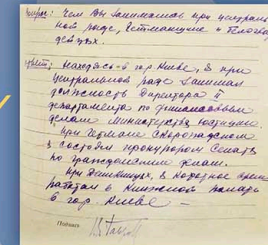
ВОЛОДИМИР ГАВРИК
(1871–1938)

Український правник, економіст, державний діяч. Походив із чиновницької родини. Народився 1871 р. у м. Кремень Тернопільської обл. Закінчив юридичний факультет Київського імператорського університету св. Володимира (1895).

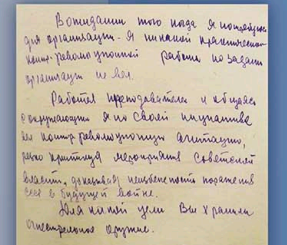
Працював учителем економічних наук і бібліотекарем у Київській комерційній школі. У 1917 р. викладав політекономію на курсах, організованих товариством «Праця». З приходом до влади гетьмана П. Скоропадського долучився до розбудови правової системи: був товаришем прокурора Цивільного Генерального Суду Державного Сенату (серпень 1918 р.), прокурором Найвищого Суду (грудень 1918 р.), членом Термінологічної комісії для перекладів законів та складання українського правничого словника Міністерства судових справ. У 1926 р. працював співробітником економічної секції соціально-економічних відносин відділу Інституту української наукової мови. На момент арешту – учитель середньої школи № 40 м. Києва.

Заарештований 02(?)03.1938 р. як учасник «військово-офіцерської організації», який здійснював антирадянську діяльність, критикував заходи радянської влади та зберігав револьвер із кулями та два кинджали. Розстріляний у Києві 10.05.1938 р. за рішенням трійки при Київському облуправлінні НКВС УРСР. Реабілітований у 1989 р.

Склад родини на момент арешту: самотній.

Фрагмент протоколу допиту В. Гаврика від 27.04.1938 р. ЦДАГО України.
Ф. 263. Оп. 1. Спр. 60109.Т.1.

Фрагмент протоколу допиту В. Гаврика від 27.04.1938 р. ЦДАГО України.
Ф. 263. Оп. 1. Спр. 60109.Т.1.

Приміщення Генерального суду УНР (з липня 1918 р. – Державний сенат Української Держави). Вул. Володимирська, 15. Сучасний вигляд. Із відкритих джерел.

Події Української революції 1917-1921 рр. стимулювали демократизацію церковного життя та рух за унезалежнення українських церковних структур від РПЦ. У 1917 р. була створена Всеукраїнська православна церковна рада, яку очолили архієпископ Олексій (Світський – Олексій Дороніцин) і протодієєєв Василь Липківський. ВПЦР виступала за автокефалію Української Церкви від Москви та проведення богослужінь на рідномовній основі.

1 січня 1919 р. був ухвалений «Закон про верховне управління Української Православної Автокефальної Синодальної Церкви», який скасовував будь-яку залежність українців від Всеросійського Патріарха.

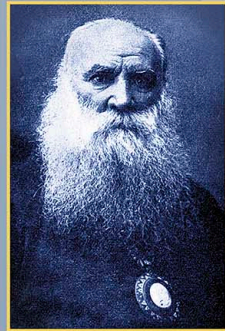
Перший Всеукраїнський собор УАПЦ (Української Автокефальної Православної Церкви) відбувся у жовтні 1921 р. в Софії Київській. Попри те, що його скликання було проведене без дотримання канонічної процедури, Собор 1921 р. проголосив III засадничих принципи існування й функціонування УАПЦ – автокефалію, соборноправність і українізацію. Також I Всеукраїнський церковний собор обрав Василя Липківського Митрополитом Київським і всієї України.

Період 1917-1921 рр. також позначений спробами унормувати державно-церковні відносини. Одним із важливих органів державної влади УНР стало Міністерство сповідань (у різний час ще – Департамент ісповідань, Міністерство віросповідань та Міністерство культів), яке не лише опікувалося статусом церкви, а й відновленням давніх церковних обрядів і традицій, перекладами Святого Письма та богослужбових книг українською (особливо за головування І. Огієнка), налагодженням міжконфесійного порозуміння.

Влада СРСР, сповідуючи атеїстичний світогляд, фактично одразу почала боротися з будь-якими релігійними проявами та церковними структурами. Крім пропаганди атеїзму та оголошення віри в Бога «пережитком буржуазного минулого», більшовики також вдавалися до цензури релігійних видань, дезінформації, каральних операцій, закриття церков і організації судових процесів. У 1925 р. у СРСР постанала Спілька війовничих безбожників, яку очолив Омелян Ярославський (спр. – Міней Губельман), радянський партійний діяч, пропагандист, професійний революціонер. Спілька війовничих безбожників ставила за мету ідейну боротьбу з релігією в усіх її проявах та планувала, що станом на 1937 р. у СРСР не залишиться жодного священнослужителя.

Оскільки незалежна й самостійна Українська церква вважалась більшовиками одним із найбільших ворогів, тож усі сили репресивного апарату були спрямовані на постійні переслідування, репресії й утиски її провідних діячів, компрометацію лідерів церкви, проведення агентурно-оперативної розробки православного середовища тощо. Диркулар від 4 вересня 1926 року «Про український сепаратизм» оголошував УАПЦ «могутнім оплотом націоналізму», тож до початку Другої світової війни в Радянській Україні були ліквідовані майже всі парафії УАПЦ. Її структури продовжували діяти лише на еміграції в США та Канаді.

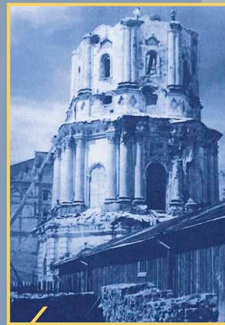
Репресії також охопили представників і вірян Російської православної церкви, Римсько-католицької церкви, катокомібних протестних течій на кшталт «Гетинно-православної церкви», розкольніцьких течій на зразок «обновленців» чи «мальованців» та ін. До 1937 р. в Україні виявилися закритими до 80% храмів різної конфесійної належності.

ВАСИЛЬ ЛИПКІВСЬКИЙ (1864–1937)

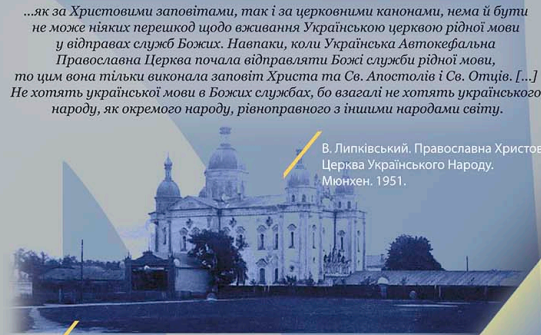
творець і перший Митрополит Київський і всієї України Української Автокефальної Православної Церкви. Розстріляний у Києві 27.11.1937 р.

Делегати I-го Всеукраїнського Православного Церковного Собору. Київ, жовтень 1921 р. із відкритих джерел.

Розбирання давниці Микільського військового собору, м. Київ. 1934 р. Зруйновані храми і монастирі України. К., 2013.

Фрагмент витягу з протоколу засідання трійки при Київському облуправлінні НКВС УРСР від 15.09.1937 р. ЦДАГО України. Ф. 263. Оп. 1. Спр. 53679.

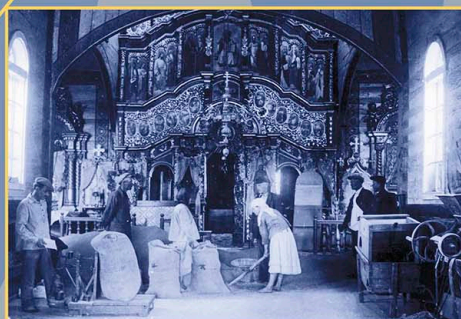
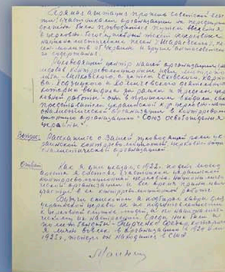
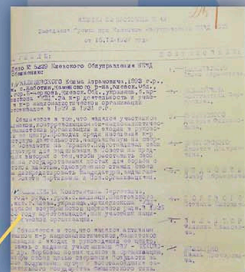

Військовий Микільський собор «Великий Микола», м. Київ. У цьому соборі Василь Липківський відслужив першу літургію українською мовою (1919). У 1934 р. знищений більшовиками. 1931 р. ЦДАВО України. Ф. 3956. Оп. 1. Спр. 3.

Хлібозаготівельний пункт в одному із сіл Київщини. ЦДКФФА України імені Г. С. Пшеничного.

Є. Ярославський. Церква і держава // Житомирська Україна. 1937. № 16.

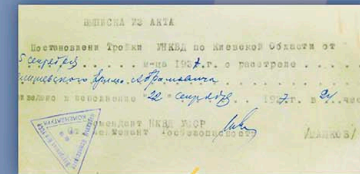

Фрагмент протоколу допиту К. Малюшкевича від 10.09.1937 р. ЦДАГО України. Ф. 263. Оп. 1. Спр. 53679.

Стецько. Карикатура «Панотці московські чорностенці-автономісти перевернуть мандати українців-автокефалів». Із відкритих джерел.

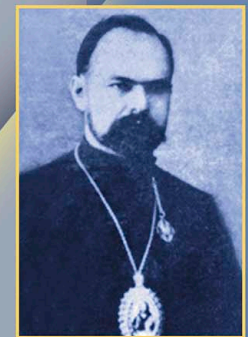
ЮХИМ КАЛІШЕВСЬКИЙ (1893–1937)

Витяг з акту про розстріл Ю. Калішевського 22.09.1937 р. ЦДАГО України. Ф. 263. Оп. 1. Спр. 53679.

Український церковний діяч, єпископ Української Автокефальної Православної Церкви. Походив із родини священнослужителя. Народився 1 квітня 1893 р. у с. Жаботин Черкаської обл. У 1917 р. закінчив історико-філологічний факультет Варшавського університету, та у науку чи вчителювання не пішов. Юхим Калішевський завжди прагнув служити Богу і людям, тож у 1922 р. був висвячений на єпископа Звенигородського. У 1923-1929 рр. – єпископ Черкаський і Єлисаветградський УАПЦ.

Юхима Калішевського ДПУ УРСР арештувало двічі – в 1927 та 1931 рр. У 1933 р. він був змушений зректися свого церковного сану і «покаятися» за т.зв. «антирадянську діяльність». Відтак, з 1933 року Юхим Калішевський став людиною світською та працював бухгалтером у водолікарні міста Біла Церква. Востане заарештований 24(25?) .06.1937 р. як учасник «української церковно-націоналістичної фашистської організації, що проводила активну контрреволюційну роботу». Розстріляний у Києві 22.09.1937 р. за рішенням трійки при Київському облуправлінні НКВС УРСР. Відомості про реабілітацію у справі відсутні. Склад родини на момент арешту: дружина – Радзівська Варвара Іванівна, 42 р. (юридично розлучені); донька – Сусанна-Агнеса, 17 р.

КОСТЯНТИН МАЛЮШКЕВИЧ (1890–1937)

Український церковний діяч, архієрей Української Автокефальної Православної Церкви (1919-1937); єпископ Уманський, єпископ Катеринославський, архієпископ Київський, вікарій Митрополита Василя (Липківського); педагог, редактор. Походив з родини священника. Народився 2 лютого 1890 року в с. Жилинці Хмельницької обл. Здобув серйозну церковну освіту, закінчивши Волинську духовну семінарію в місті Кременець, згодом – Житомирську у 1912-му, а 1916-го і Київську духовну академію. У 1915 р. Костянтин Малюшкевич був висвячений на священника, а вже за шість років він здобув чести стати делегатом Першого Всеукраїнського Православного Церковного Собору УАПЦ (14-30 жовтня 1921 р.).

У 1934 р. архієпископ Костянтин відійшов від церковних справ. Працював на світських роботах: бухгалтером, палітурником, а на момент останнього арешту 19.07.1937 р. – бухгалтером мотофлоту Київського міського комгоспу. Звинувачений у належності до «контрреволюційної церковно-націоналістичної фашистської організації», яка нібито планувала збройним шляхом повалити радянську владу в Україні. Розстріляний у Києві 22.09.1937 р. за рішенням трійки при Київському облуправлінні НКВС УРСР. Відомостей про реабілітацію у справі немає.

Склад родини на момент арешту: дружина – Катерина Миколаївна, 45 р.

Видавничий рух і періодична преса жваво відгукнулися на події Української революції 1917–1921 рр. У цей період різко зросла кількість видань українською мовою, а також розширилася їх тематична спрямованість, адже з'явилися різноманітні громадсько-політичні, релігійні, культурно-освітні, земські, кооперативні, наукові, військові газети й журнали. За підрахунками істориків, кількість друкованих органів різко збільшилася з 6 (що виходили до 1917 р.) до 106 (з початком революційних подій).

У періодичних виданнях доби Української революції 1917–1921 рр. обговорювалися теми, пов'язані з функціонуванням української мови, облаштуванням системи шкільної освіти на найкращих міжнародних зразках, церковним реформуванням, створенням закладів культури, просуванням ідей національної незалежності. Друкувалися також матеріали, в яких розглядалися літературно-мистецькі новинки, досліджувалися настрої різних соціальних прошарків і груп населення, пропагувалися ідеї «українізації» усіх галузей суспільного життя.

Точасна українська періодика не лише цікавилася проблемами розвитку національної культури як освіти, а й поточними питаннями внутрішньої та світової політики. Преса 1917–1921 рр. активно включилася в розбудову українського державотворення, долучаючись до аналізу діяльності владних інституцій, обговорення актуального законодавства, опікуючись потребами організації українського війська тощо. 13 березня 1917 р. Українська Центральна Рада створила власний друкований орган, і вже 19 березня 1917 р. побачила світ газета «Вісті з Української Центральної Ради», в якій оприлюднювалися офіційні документи (декрети, постанови, укази тощо).

Окремо заснувалася партійна преса: «Нова Рада» (рупор Товариства українських поступовців), «Робітничача газета» (засновник – Українська соціал-демократична робітничача партія), «Боротьба» (Української партії соціалістів-революціонерів), «Самостійник» (засновник – Українська партія самостійників-соціалістів), «Народна воля» та ін.

СИМОН ПЕТЛЮРА
(1879–1926)

український державний, військовий і політичний діяч. Головний отаман військ УНР (з листопада 1918), 2-й Голова Директорії УНР (травень 1919 – листопад 1920).

Український народ охоче переймає, що кращою і в других, має великий позов до культури, просвіти і організації, і здатний в короткий час зробити те, що іншим треба значно більш часу. 264 роки московського панування не вбили в ньому ні національного почуття, ні стремління до створення власної держави, як лежачої форми, в яку лились його давні історичні і національно-політичні ідеали.

Він знає і твердо певний, що Українська Народна Республіка, як окрема держава, повинна бути і що вона буде існувати і що ніяка сила на світі не в силі буде цієї його певности знищити.

Лист С. Петлюри до німецького і австро-угорського послів // Діло. 1918. Ч. 122.

Моя українська держава, як Україна, на українській мові повинна писатися. Мова – основа державності.

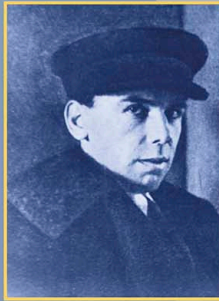
Насамперед треба озброїти українську волю, а потім українську державу. Українська держава повинна бути в Україні, а не в Києві. Українська держава повинна бути в Україні, а не в Києві. Українська держава повинна бути в Україні, а не в Києві.

Українська держава повинна бути в Україні, а не в Києві. Українська держава повинна бути в Україні, а не в Києві. Українська держава повинна бути в Україні, а не в Києві.

Українська держава повинна бути в Україні, а не в Києві. Українська держава повинна бути в Україні, а не в Києві. Українська держава повинна бути в Україні, а не в Києві.

Дружній шарж. 1929 р. Худ. — М. Шегель. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Ф. 159.

ЯКІВ САВЧЕНКО
(1890 – 1937)

Український поет, літературний критик, публіцист і журналіст. Походив із селянської родини. Народився 3 березня (за іншими даними – 2 квітня) 1890 р. у с. Жабки (у 1928–2016 рр. с. Луценки) Полтавської обл. Систематичної освіти не здобув, адже ні місцевої реальної школи, ані Київського університету так і не закінчив. У 1913 р. дебютував у літературі – перший твір був опублікований у львівському журналі «Ллюстрована Україна».

У період Української революції 1917–1921 рр. тісно співпрацював із Кам'янець-Подільською газетою «Україна», що виходила у тимчасовій столиці УНР упродовж 1919–1920 років, та активно друкувався. У 1919 р. волинська «Просвіта» видала першу книжку Якова Савченка «Поєзії», друга поетична збірка «Земля» вийшла друком у Житомирі в 1921 р. На початку 1920-х років Яків Савченко переїхав до Києва і вже торував собі шлях як літературний критик, кінематографіст (з 1929 року був редактором у ВУФКУ й на кінофабриці) і викладач (працював у Київському кіноінституті).

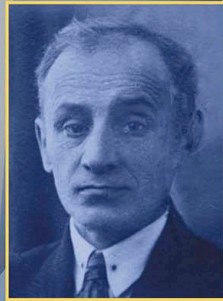
Заарештований у ніч з 17.09.1937 р. на 18.09.1937 р. за здійснення «активної контрреволюційної націоналістичної пропаганди», «шкідницької роботи на культурно-ідеологічному фронті», «антирадянської роботи в колгоспних театрах» і належність до «фашистської терористичної організації».

Розстріляний у Києві 02.11.1937 р. за рішенням вийної сесії Військової колегії Верховного суду СРСР. Реабілітований у 1958 р. Склад родини на момент арешту: дружина – Федорова Валентина, 25 р., помічник бухгалтера; донька – Савченко Галина, 17 р., школярка.

Діти в народі в 1980 і 1991 роки з'явилися в журналі «Вісник» «Червоного декламатора» «Червоний декламатор» і «Світотвариха». Він провадив майже рік у Києві в «Світотвариха». Він провадив майже рік у Києві в «Світотвариха». Він провадив майже рік у Києві в «Світотвариха».

Фрагмент особистих свідчень Я. Савченка від 06.10.1937 р. ГДА СБУ. Ф. 6. Спр. 46488. Т. 1.

Фрагменти протоколу допиту Я. Савченка від 16-17.10.1937 р. ГДА СБУ. Ф. 6. Спр. 46488. Т. 1.

ПЕТРО СИНІЦЬКИЙ
(1882 – 1938)

Український правник, видавець, брат Максима Синицького, члена Української Центральної Ради. Походив із родини священника. Народився у 1882 р. у с. Березівка Вінницької обл. Вищу освіту здобув у Київському університеті імені Св. Володимира, закінчивши юридичний факультет. До 1917 р. працював у різних судових інстанціях, і навіть був обраний мировим суддею (1916). Разом із братом та іншими громадськими діячами став засновником видавництва «Час», одного із найбільших київських видавництв початку ХХ ст. Під час Української революції 1917–1921 рр. працював секретарем у видавництві «Час», допомагав Симону Петлюрі у виданні книг. Після захоплення влади в Україні більшовиками заснував видавництво «Кооператив», яке друкувало українські підручники, словники, календарі тощо. У 1925 р. Петро Синицький вийшов до Харкова, де працював в акціонерному товаристві «Плутатар» до свого повернення в Київ у 1934 р. До арешту обіймав посаду юрисконсульта «Союзкультторгу».

Будинок, у якому розташовувався Український клуб «Родина», фактичним керівником якого був М. Синицький. УНР народилася в одній із кімнат клубу. Вул. Володимирська, 42. Сучасний вигляд. Із відкритих джерел.

Заарештований 03.03.1938 р. за звинуваченням у членстві в українській контрреволюційній націоналістичній повстанській організації, проведеної контрреволюційної роботи та поширенні «поразничних чуток».

Розстріляний 31.08.1938 р. за рішенням трійки при Київському облуправлінні НКВС УРСР. Реабілітований у 1989 р. Склад родини на момент арешту: дружина – Олександра Сماعيلова (?).

Український правник, видавець, брат Максима Синицького, члена Української Центральної Ради. Походив із родини священника. Народився у 1882 р. у с. Березівка Вінницької обл. Вищу освіту здобув у Київському університеті імені Св. Володимира, закінчивши юридичний факультет. До 1917 р. працював у різних судових інстанціях, і навіть був обраний мировим суддею (1916). Разом із братом та іншими громадськими діячами став засновником видавництва «Час», одного із найбільших київських видавництв початку ХХ ст. Під час Української революції 1917–1921 рр. працював секретарем у видавництві «Час», допомагав Симону Петлюрі у виданні книг. Після захоплення влади в Україні більшовиками заснував видавництво «Кооператив», яке друкувало українські підручники, словники, календарі тощо. У 1925 р. Петро Синицький вийшов до Харкова, де працював в акціонерному товаристві «Плутатар» до свого повернення в Київ у 1934 р. До арешту обіймав посаду юрисконсульта «Союзкультторгу».

Фрагменти протоколу допиту П. Синицького від 10.03.1938 р. ЦДАГО України. Ф. 263. Оп. 1. Спр. 65604.

Будинок, у якому розташовувався Український клуб «Родина», фактичним керівником якого був М. Синицький. УНР народилася в одній із кімнат клубу. Вул. Володимирська, 42. Сучасний вигляд. Із відкритих джерел.

Логотип видавництва «Час» у Києві. Із відкритих джерел.

Фрагмент протоколу допиту П. Синицького від 14.06.1938 р. ЦДАГО України. Ф. 263. Оп. 1. Спр. 65604.

Книгар. Критико-біографічний місячник видавництва «Час» за редакцією В. Королево-Старого і М. Зерова. Із відкритих джерел.

Витяг із протоколу засідання трійки при Київському облуправлінні НКВС УРСР від 29.08.1938 р. ЦДАГО України. Ф. 263. Оп. 1. Спр. 65604.

Т-ВО „ЧАС“ У КИЇВІ.

Плакрат Товариства «Час» у Києві. 1921 р. Худ. — Н. Ширшов. Із відкритих джерел.

Події Української революції 1917–1921 рр. викликали потужну хвилю духовного піднесення суспільства і зростання національної самосвідомості. Як наслідок, з'явилися нові творчі сили, запалені ідеями вітаїзму, радикального оновлення світу, які забезпечили своєю активністю яскравий спалах і стрімке розгортання українського культурного життя.

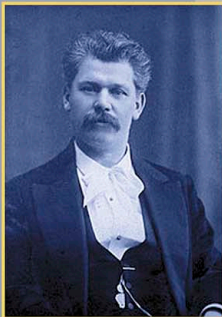
Культурно-мистецьке та освітньо-наукове будівництво українського народу здійснювалося паралельними зусиллями державних інституцій та громадських діячів. Національна інтелігенція одразу порушила питання як демократичних свобод (думки і слова, зібрань і вірувань), так й українізації як засадничого елементу суспільно-політичних перетворень. Фактично одразу почали поширюватися осередки «Просвіти», які організували бібліотеки, гуртки, хати-читальні, лекторії. Але досить швидко політика українізації, а відтак і захисту української мови й розширення сфери її побутування стали системною складовою діяльності УЦДР.

Упродовж 1917–1921 рр., попри економічні негаразди, кризи і зміни урядів, було організовано й відкрито низку вищих навчальних закладів, наукових і творчих установ, які мали задовольнити попит на високо кваліфікованих фахівців і водночас сприяти національному самопізнанню народу. У 1917 р. постанала Українська державна академія мистецтв, започатковано Бібліотечно-архівний відділ при Генеральному секретарстві освіти, створено Національний зразковий театр, у 1918 р. з'явилися Українська академія наук у Києві, Київський інститут удосконалення лікарів, Національна бібліотека Української Держави, Державний симфонічний оркестр ім. М. В. Лисенка, у 1919 р. – Українська республіканська капела тощо. Поява цих структур засвідчила наявність в українців великого інтелектуального потенціалу та прагнення до творчого самовдосконалення.

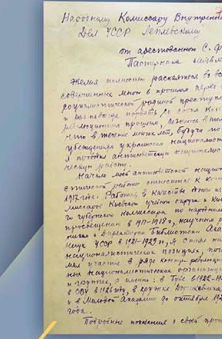
Загальна демократизація і відродження національно-культурного життя дали суттєвий поштовх для подальшого розвитку української літератури, живопису, театрального мистецтва, музейної справи, кінематографії, словникарства, друкованої преси та ін.

Більшовицька влада частково використала культурні здобутки Української революції 1917–1921 рр., переназавши або переіменували заклади чи замінили їх очільників. Частина української наукової та творчої інтелігенції емігрувала, побоюючись переслідувань і фізичного знищення. Оскільки більшовики вважали будь-які прояви національного життя потенційно небезпечними, то вони завзято вживали, хоч і не одразу, руйнівних та, що могло нагадувати про культурну окремішність і самостійність українців. Були розпущені Всеукраїнська учительська спілка і «Просвіти», відбулося розукрупнення університетів і позбавлення їх академічної незалежності, розпочалася гоніння на церкву. Проте усвідомлення спротиву населення русифікаційській політиці в Україні спонукало їх використовувати національні питання для зміцнення своєї влади. Так, керівництво СРСР хотіли зробити українську мову провідником комуністичних ідей, а культуру загалом поставити на службу диктатурі пролетаріату. Найбільших успіхів національне мистецтво знавало в 1930-х роках зі встановленням тоталітарного режиму.

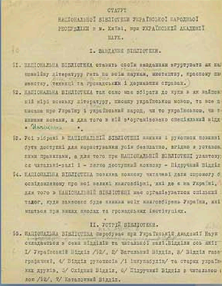
КАДИДИ ПОВРІТЕ І
ВРАЖОЮ ДОЮ КРОВІ
ПРОМІСЛИВІ ОКРОПИТЕ

ІВАН ШТЕШЕНКО
(1873–1919)

Фрагмент заяви О. Постернака на ім'я народного комісара внутрішніх справ УРСР І. Леплевського від 31.12.1937 р. ЦДАГО України. Ф. 263. Оп. 1. Спр. 58634. Т. 1.

Фрагмент Статуту Національної бібліотеки УНР у м. Києві при Українській Академії Наук. 1919 р. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. Ф. 52. № 14.

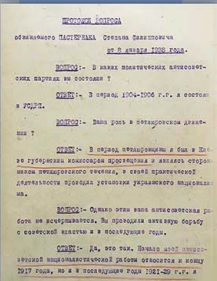
український громадський і політичний діяч, літературознавець, письменник і перекладач. Член Української Ради, Генеральний секретар освіти (з червня 1917 року), перший Міністр освіти УНР (січень – лютий 1918).

В національному житті одним з найважливіших завдань є безперечно мова. Представляючи ясну одимичку і обмежуючи часто одну націю від другої, вона стає самієм національного життя. Складаючи частину народного духа, вона для багатьох стає національною святощою.

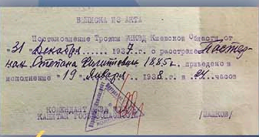
І. Штешенко. Про українську літературну мову. К., 1912

СТЕПАН ПОСТЕРНАК
(1885–1938)

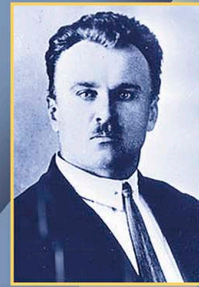
Фрагмент протоколу допиту О. Постернака від 08.01.1938 р. ЦДАГО України. Ф. 263. Оп. 1. Спр. 58634. Т. 1.

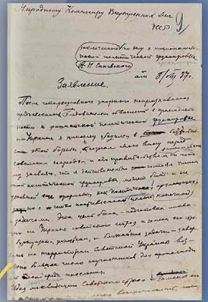
Витяг з акту про розстріл О. Постернака 19.01.1938 р. ЦДАГО України. Ф. 263. Оп. 1. Спр. 58634. Т. 1.

Колегія Павла Галагана. У головному корпусі Колегії в 1919 р. тимчасово розташовувалася Національна бібліотека Української держави. В відкритих джерел.

ОЛЕКСІЙ СИНІАВСЬКИЙ
(1887–1937)

Фрагмент заяви О. Синявського на ім'я народного комісара внутрішніх справ УРСР від 08.08.1937 р. ГДА СБУ. Ф. 6. Спр. 45857.

Будівля Української Академії наук. Вул. Володимирська, 54. 1919–1921 рр. (7). Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. Максима Рильського НАН України.

Український мовознавець, словникар, педагог, фактичний редактор остачного тексту «Українського правопису» (1927 р.).

Походив із селянської родини. Народився 5 жовтня 1887 р. у с. Андріївка (нині – Запорізької обл.). Навчався в нижчій ремісничій школі та середній електротехнічній школі в Одесі (не закінчив). 1909 р. закінчив екстерном гімназію в Тарту (нині – Естонська республіка) і вступив на фізико-математичний факультет Харківського університету. В 1910 р. – студент історично-філологічного факультету того ж ВНЗ.

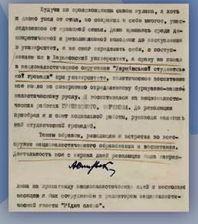
У період Української революції 1917–1921 рр. працював управителем і учителем першої на Слобожанщині української гімназії (1917–1918 рр.), комісаром при Харківській шкільній округі (з грудня 1917 р.), головою Комісаріату в справах Харківської шкільної округи (квітень – вересень 1918 р.), викладав на курсах українську мову. Брав участь у видаванні часописів «Рідне Слово» й «Нова Громада», редагував українські підручники у видавництві «Союз». Був членом «Харківської шкільної громади».

У 1920–1928 рр. став професором Харківського інституту народної освіти, з 1928 р. очолював Діалектологічну комісію ВУАН, працював над упорядкуванням українського правопису, ініціював укладання словника мови Т. Шевченка, писав підручники з фонетики, граматики, діалектології української мови. На момент арешту – професор мовознавства Київського педагогічного інституту та Київського університету ім. Т. Шевченка. Вперше був заарештований 1914 р. жандармерією Російської імперії за написання листівки проти заборони святкування 100-го ювілею Т. Шевченка та із закликом до протестів проти «справи Бейліса». Вдруге – органами НКВС 04.08.1937 р. як член «антирадянської української націоналістичної організації, що планувала повалення радянської влади» та «об'єднувалася з правими і троцькістами».

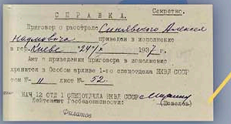
Розстріляний у Києві 24.10.1937 р. за рішенням вийзної сесії Військової колегії Верховного суду СРСР. Реабілітований у 1958 р. Склад родини на момент арешту: дружина – Синявська Наталія, 41 р., секретар Київського технічного видавництва; донька – Галина, 20 р., студентка, син – Віктор, 15 р., школяр.

Олексій Синявський з дружиною Наталією Костянтинівною, донькою Галиною та сином Віктором (1930)

Фрагмент протоколу допиту О. Синявського від 29.09.1937 р. ГДА СБУ. Ф. 6. Спр. 45857.

Довідка про розстріл О. Синявського 24.10.1937 р. ГДА СБУ. Ф. 6. Спр. 45857.

Відбиток малої печатки Української академії наук із датою 14.XI.1918 р. НБУ імені В. І. Вернадського.

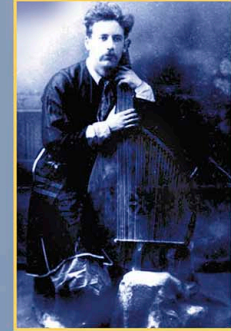
Окремою сторінкою в історії Української революції 1917-1921 рр. стало формування й розгортання потужного повстанського руху в Україні. Першопричиною масового збройного опору з боку селянства було питання землі, а власне гостра потреба захистити своє право на вільне володіння землею та засобами виробництва. Оскільки соціальні вимоги виявилися визначальними, особливо на початковому етапі створення повстанських загонів, то цілями боротьби учасники повстань 1918-1922 рр. могли оголошувати як розподіл поміщицького майна, уникнення податків чи мобілізації, перешкоджання відправки зерна до більшовицької Росії, так і встановлення «народної влади». Оскільки не існувало єдиного провідного повстанського центру, загонами на території України виникали стихійні, часто як реакції на ті чи інші соціально-політичні обставини. Існували також чималі відмінності у військовій тактиці та серйозні ідеологічні розбіжності, адже повстанські отамани були прихильниками як лівих, так і правих політичних поглядів. З часом повстанський рух набув виразних національних ознак і перетворився на ще один спосіб боротьби українців за незалежність. За приблизними підрахунками українських істориків, станом на кінець 1920 – початок 1921 рр. кількість повстанців в Україні складала 100 тис. осіб. Водночас непокор отаманів, низький рівень дисципліни й підпорядкованості, компроміси з більшовиками і конфлікти з очільниками УНР спричинили послаблення повстанського руху, який суттєво підупав після поразки Другого Зимового походу (жовтень – листопад 1921 р.).

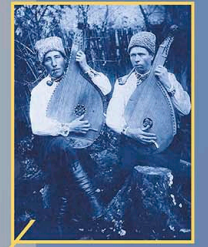
Український повстанський командир Федір Артеменко (отаман Орлик) у російському полоні. 1922 р. А. Ковальов. Як гартувалася державність. К. 2020.

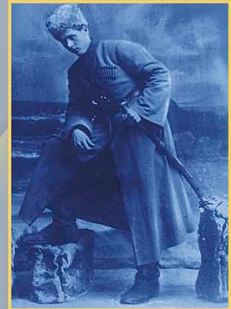
ДМИТРО ПІНЧУК (1901 – 1938)

Кобзар, учитель, учасник Бориспільського антибільшовицького повстання 1920 р. Походив із заможної селянської родини. Народився 24 лютого 1901 р. у Борисполі Київської обл. Після закінчення Бориспільської соціально-економічної школи у 1920 р. працював учителем. У 1926 р. він вступає до 1-ї Харківської капели кобзарів, а у 1927 р. стає артистом Київської капели бандуристів. На момент останнього арешту Дмитро Пінчук працював рахівником лісництва с. Річниця Новошепелівського району (нині село зняте з обліку через відселення мешканців внаслідок аварії на ЧАЕС). Уперше заарештований у 1929 р. та засуджений Колегією ДПУ на три роки таборів за «проведення антирадянської контрреволюційної діяльності». Вдруге заарештований 19.03.1938 р. за участь у контрреволюційній повстанській організації. Розстріляний 29.04.1938 р. за рішенням трійки при Київському облуправлінні НКВС УРСР. Реабілітований у 1956 р. Склад родини на момент арешту: дружина – Анастасія Іванівна; доньки – Тамара, 17 р. та Раїса, 3 р.

Медвинські бандуристи і повстанці Дмитро Салата (1900-1938) і Захар Миколенко (1893-1938). Із архіву дослідниці Марини Гогулі.

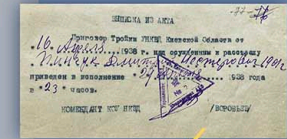
ЗАХАР МИКОЛЕНКО (1893 – 1938)

Селяні!
Вставайте проти ворога, який хоче забрати нашу землю!
Вставайте проти ворога, який хоче забрати нашу волю!
Вставайте проти ворога, який хоче забрати нашу свободу!

Заклик до повстання проти радянської влади командира повстанської групи Ангела (Петері). 1920 р. В. Стрілько-Тютюн. Гроно українських повстань. Антибільшовицький спротив на Бориспільщині в 1917-1932 роках. К., 2017.

Свідчення Іванука Тютюна про участь у повстанні 1920 року в Борисполі Київської області. Свідчення Іванука Тютюна про участь у повстанні 1920 року в Борисполі Київської області. Свідчення Іванука Тютюна про участь у повстанні 1920 року в Борисполі Київської області.

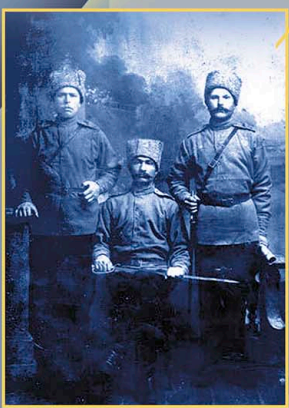
Витяг з акту про розстріл Д. Пінчука 29.04.1938 р. ЦДАГО України. Ф. 263. Оп. 1. Спр. 38135. Т.1.

Довідка-характеристика Бориспільської сільради на Д. Пінчука від 30.03.1938 р. ЦДАГО України. Ф. 263. Оп. 1. Спр. 38135. Т.1.

Більшовики, розуміючи, що повстанський рух в Україні не лише набував розмаху, а й стає важливим політичним чинником, спрямували значні зусилля на ліквідацію повстанських загонів та їх лідерів. Упродовж 1919-1923 рр. за допомогою жорстоких каральних акцій з розстрілами учасників і заручників, знищенням селищ, виселенням сімей повстанців і «куркульських елементів, що допомагають повстанцям», конфіскаціями майна, продовольчих запасів повстанський рух був фактично придушений. На Київщині і території нинішньої Черкащини зазнали поразки: Куренівське повстання, Бориспільське повстання, Медвинське повстання, Холодноярська республіка тощо. Тих, хто якимось чином уникнув знищення у 1920-х рр., співробітники НКВС репресували у 1937-1938 рр.

Бориспільські повстанці. 1920 р. В. Стрілько-Тютюн. Гроно українських повстань. Антибільшовицький спротив на Бориспільщині в 1917-1932 роках. К., 2017.

Члени «Вільного козацтва» Медвина, майбутні лідери Медвинського повстання. Зліва направо: Іван Плаксун – помер від голодомору у 1933 р., Тимофій Хижняк – розстріляний у 1938 р., Омелько Радчук – страчений будівельниками у 1920 р., Хома Сидоренко – емігрував до Франції, Микита Сидоренко – розстріляний у 1938 р., Семен Глазко – ?, Сотник Діпировий – пережив Великий терор, очевидно, брав участь в ОУН(Б). 1918 р. Із архіву дослідниці Марини Гогулі.

Начальник Політуправління Українського військового округу у Харкові Леонід Дегтярьов:
«Протягом 1919-1920 рр. зі зброєю в руках проти нас виступало в Україні в різний час і в різних місцях понад мільйон повстанців. [...] оранами Чехи і особими відділами військових частин, лише за офіційними даними, розстріляно понад чотириста тисяч повстанців і їх підобників, і все така з весною 1921 року ми маємо нову хвилю повстань».

Фрагмент листа О. Миколенко, дружини З. Миколенка, адресованого К. Ворошилову, від 16.08.1956 р. ЦДАГО України. Ф. 263. Оп. 1. Спр. 46928.

